Vlaams Parlement

1302 (2017-2018) – Nr. 1
ingediend op 17 oktober 2017 (2017-2018)

Verslag van de hoorzitting

namens de Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
uitgebracht door Cindy Franssen

over de link tussen groen en gezondheid

verzendcode: WEL

Samenstelling van de Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin:

Voorzitter: Bart Van Malderen.

Vaste leden:
Danielle Godderis-T'Jonck, Lies Jans, Lorin Parys, Peter Persyn, Elke Sleurs, Tine van der Vloet;
Griet Coppé, Cindy Franssen, Vera Jans, Katrien Schryvers;
Freya Saeys, Martine Taelman;
Freya Van den Bossche, Bart Van Malderen;
Elke Van den Brandt.

Plaatsvervangers:
Björn Anseeuw, Vera Celis, Cathy Coudyser, Koen Daniëls, Ingeborg De Meulemeester, Manuela Van Werde;
Sonja Claes, Dirk de Kort, Kathleen Helsen, Tinne Rombouts;
Jo De Ro, Emmily Talpe;
Jan Bertels, Bert Moyaers;
Elisabeth Meuleman.

Toegevoegde leden:
Ortwin Depoortere.

INHOUD

I. Uiteenzetting door Hans Keune, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Universiteit Antwerpen en Belgian Community of Practice on Biodiversity & Health 4
1. Internationale belangstelling voor natuur en gezondheid 4
2. Uitdagingen 5
3. Projecten in België 5
4. Enkele conclusies 6
II. Uiteenzetting door Benno Geertsma, Natuurpunt, en Wim Van Gils, diensthoofd Beleid, Natuurpunt 7
1. Persoonlijke verhalen 7
2. Internationale beleidscontext 8
3. Internationaal gezondheidsonderzoek toont het belang van natuur 8
4. Vlaamse beleidscontext 8
5. Aanpak Natuurpunt 9
6. Breed draagvlak 9
7. Vragen aan het beleid 10
III. Uiteenzetting door Johan Lemmens, Hogeschool PXL Hasselt 10
IV. Uiteenzetting door Michiel Callens, Christelijke Mutualiteit 12
V. Vragen van de leden 12
Gebruikte afkortingen 20

Op woensdag 20 september 2017 hield de Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin een hoorzitting over de link tussen groen en gezondheid. De commissie hoorde achtereenvolgens Hans Keune, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Universiteit Antwerpen en Belgian Community of Practice on Biodiversity & Health, Benno Geertsma, Natuurpunt, Wim Van Gils, diensthoofd Beleid, Natuurpunt, en Johan Lemmens, Hogeschool PXL Hasselt.

I. Uiteenzetting door Hans Keune, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Universiteit Antwerpen en Belgian Community of Practice on Biodiversity & Health

Hans Keune werkt voor het Biodiversiteitsplatform, het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek en voor de vakgroep Huisartsgeneeskunde van de faculteit Geneeskunde van de Universiteit Antwerpen. Hij is sociaal wetenschapper en beschikt niet over alle technische expertise.

1. Internationale belangstelling voor natuur en gezondheid

Aan de groeiende internationale belangstelling wordt vaak het concept 'One Health' gekoppeld, waarbij gezondheid van mens, dier en het ecosysteem als één begrip geconcipieerd wordt. Dat is ook op VN-niveau voorgesteld en afgestemd ter gelegenheid van de laatste Convention on Biological Diversity. Daarover zijn diverse rapporten beschikbaar. The Lancet presenteert een overzicht van het thema en specialiseert erin. Voorbeelden zijn de Commission on Planetary Health en UNEP dat de milieuvervuiling onder de loep neemt. Er is een rapport van de WHO-Europa en van het directoraat-generaal Milieu van de EU met casestudy's over wat er gebeurt in steden en diverse locaties in Europa.

Een brede waaier aan onderwerpen passeert de revue in het kader van het thema natuur en gezondheid, goede en minder goede. Positief is de aandacht voor bestuiving door bijen. Een recent rapport van de Hoge Gezondheidsraad besteedt aandacht aan de invloed van nicotinoïden op bijen en de indirecte gevolgen voor de gezondheid. Ook het Intergovernmental Panel on Biodiversity and Ecosystems publiceerde over pollinatie en de link met gezondheid.

Natuur is goed voor lichaamsbeweging en recreatie. Dat is algemeen bekend. Er wordt veel ondersteunend onderzoek naar verricht en er zijn tal van projecten. Het is voorts stimulerend voor sociaal en mentaal welbevinden, het inspireert en wordt zinvol geacht voor spirituele inzichten. Daarnaast is het een bron van natuurlijke producten. Medicinale planten leveren grondstoffen voor medicijnen. De natuur is een voedingsbron en grondslag voor een afwisselend en divers dieet. De wetenschap ziet het ook als een voorbeeld voor gezondheidsonderzoek. Men kijkt hoe dieren zichzelf gezond houden en probeert lessen te trekken die toepasbaar zijn voor mensen. Zo wordt onderzocht hoe haaien kanker kunnen onderdrukken. Al zijn natuurrampen een gevolg van natuurlijke fenomenen, toch levert de natuur ook voordelen voor de natuurlijke omgeving, met onder meer waterbuffering. Ook dat is indirect aan gezondheid te linken.

De natuur is niet altijd goed voor de gezondheid. Zo zijn er infectieziekten, zoals het hantavirus. Het wordt intussen in mindere mate ook aangetroffen in Europa. Contact met dieren die de mens kunnen besmetten, lijkt uitzonderlijk maar toch zijn er voorbeelden. Het is goed te beseffen dat de natuur ook risico's meedraagt.

Soms combineert de natuur goed en slecht. De biodiversiteitshypothese steunt op het idee dat vooral kinderen te hygiënisch opgroeien en niet meer in contact komen met microben in de natuur als ze buiten spelen. Dat maakt dat ze minder

weerstand opbouwen en meer last hebben van onder meer astma en allergieën. Onderzoek wijst in elk geval in die richting.

2. Uitdagingen

Het thema natuur en gezondheid blijkt bijzonder complex, net als milieu en gezondheid. Veel is bekend, maar net zo veel is nog onbekend. Er moet nog danig aan de weg getimmerd worden om indicatieve en verklarende studies af te ronden.

Wat behoort allemaal tot het thema? Ressorteert obesitas onder natuur en gezondheid? Obesitas bij dieren in elk geval wel. Beweging in de natuur blijkt bevorderlijk voor de gezondheid. Samen de hond uitlaten is goed, al is dat een te gemakkelijke oplossing voor obesitas, dat een wetenschappelijk complexe problematiek behelst. Een recente Nederlandse publicatie van Agnes van den Berg gaat na in hoeverre de kennis over natuur en gezondheidswinst in het voorschrijfgedrag van artsen is ingebed. Dat blijkt zeer laag. Dat zou te wijten zijn aan het feit dat het een ingewikkelde materie is om over te brengen aan huisartsen. Dat is een uitdaging en wijst op de nood aan een overtuigend verklaringskader met als doel de medische beroepsomgeving te bereiken.

Een andere studie biedt een overzicht van relevante wetenschappelijke studies en komt tot de conclusie dat er heel wat sterk bewijsmateriaal voorhanden is, al stamt dat vooral uit correlatieonderzoek. Ook daar wordt de nood aan verklarende kaders onderstreept, omdat de mechanismen nog niet altijd duidelijk zijn.

Er is tevens aandacht nodig voor de diverse bewijsculturen. Ze verschillen enorm per discipline en per sector. In de medische wetenschap is die strikter dan in de natuursector. Bruggen bouwen tussen beide vergt nog heel wat werk. Een verklarend kader op basis van een uitgebreide literatuurstudie illustreert dat. Er wordt vooral gelet op de rol van luchtkwaliteit, fysieke activiteit, sociale contacten en stressreductie als verklarende component voor de link tussen natuurbeleving en de te boeken gezondheidswinst. Een ander recent verklarend kader legt een link met het immuunsysteem. Er zijn diverse kaders in ontwikkeling. Die moeten mogelijk samensmelten maar de wetenschap zoekt wel naar kaders ter duiding.

Heel wat zaken zijn ook contextspecifiek, lokaal of regionaal. Veel is al redelijk goed onderzocht, maar de meer specifieke inzichten zijn nog volop in ontwikkeling. Zo moet er nog veel kennis verzameld worden over de manier waarop mensen interacteren met de natuur en wat dat betekent voor hun gezondheid. Steeds meer onderzoek richt zich ook op sociale en culturele factoren. Die blijken vaak zeer invloedrijk in de relatie tussen natuur en gezondheid.

3. Projecten in België

Mee gefaciliteerd door het Belgische Biodiversiteitsplatform is er een Community of Practice opgericht in 2011. Die organiseert activiteiten om de mensen uit de wereld van natuur en gezondheid, zowel uit beleid, als uit wetenschap en andere groepen, samen te brengen. In 2016 coördineerde men van daaruit een Europese workshop over het thema One Health en Eco Health. Dat is online terug te vinden op de website van de workshop, met voordrachten en YouTube-filmpjes. De Convention on Biological Diversity kan er bekeken worden, evenals boeiende discussies tussen experten en mensen van overheid en andere groepen. Er was iemand van het directoraat-generaal Gezondheid van de EU en iemand van het directoraat-generaal Onderzoek. Voorts vindt men er overzichtsrapporten over specifieke thema's.

Het Agentschap Natuur en Bos werkt eveneens aan het thema en wil vooral het principe 'health in all policies' vormgeven. Ze zoeken naar allianties tussen natuur en gezondheid. Het is positief dat het agentschap ook bereid blijkt om onderzoek en andere projecten te ondersteunen. Intussen organiseert het al allerhande activiteiten, met onder meer de Week van het Bos en de Actie 30/30, die iedereen ertoe uitnodigt om 30 dagen lang 30 minuten per dag in het groen te bewegen.

Een voorbeeld van een groot onderzoeksproject gefinancierd door Belspo, is het GRESP-HEALTH-project. Dat onderzoekt de relatie tussen groene en blauwe waterruimte en gezondheid. Het gaat om een bigdataproject met grootschalig statistisch onderzoek. De resultaten worden kortelings verwacht.

Een recent gestart project bekijkt de link tussen contact met natuur en diverse vormen daarvan enerzijds, en allergische symptomen anderzijds. Ook dat wordt vanuit Belspo ondersteund.

Het departement Omgeving financiert ook een project van het Steunpunt Milieu en Gezondheid. Dat richt zich in de vierde generatie op de relatie tussen natuur en gezonde ruimte, en dan met name voor jongeren. Bovendien gaan ze de invloed na van verschillende types van natuur.

Een recent opgestart project, vanuit Belspo gefinancierd, onderzoekt in de Brusselse regio de verschillende configuraties van bebouwde en niet-bebouwde ruimtes en de relatie met mentale gezondheid. Gegevens over die verschillende configuraties worden gekoppeld aan data van de gezondheidsenquête. Er horen ook kwalitatieve interviews bij met mensen die in de onderzochte buurten wonen. Er is duidelijk nood aan kennis over inzichten van de betrokken mensen zelf en over hun beleving. Dat kan dan afgewogen worden tegen de visie van experten om te zien of en in hoeverre die complementair zijn.

Het FWO heeft een onderzoeksvoorstel ingediend met als onderwerp de opkomende verschillende infectieziektes. Het is de bedoeling een besluitvormings-ondersteunend kader te ontwikkelen.

Licht op Groen is een project in samenwerking met en met financiering van de Provincie Antwerpen. Het loopt aan de Universiteit Antwerpen, vakgroep Huisartsengeneeskunde. Men kijkt naar de verbinding tussen alle kennis die internationaal opgebouwd wordt over natuur en gezondheid, en de effectieve artsenpraktijk, waar in verschillende mate aandacht is voor het onderwerp, maar toch nog vrij weinig. Het is de bedoeling bruggen te bouwen tussen beide en projecten op te zetten voor onderwijs en praktijk. Zo wil men nagaan hoe verschillende artsen ermee omgaan. Men gaat er soms te gemakkelijk vanuit dat onderzoeksresultaten of praktijken uit Nederland makkelijk te kopiëren zijn in Vlaanderen maar dat is niet altijd zo. Er is samenspraak nodig over praktijk-implementatie.

De Hoge Gezondheidsraad heeft op eigen initiatief een advies in voorbereiding over Groene en Blauwe Steden: natuur en gezondheid binnen de urbane ruimte. Het is de bedoeling om naast een literatuurstudie ook zeer breed stakeholders te contacteren. Dat moet uitmonden in een interessant rapport.

4. Enkele conclusies

Heel wat begint duidelijk te worden. Er is heel wat wetenschappelijk resultaat in de goede richting. Toch blijven veel contextspecifieke zaken nog onduidelijk. Er is zeker in Vlaanderen nood aan meer praktijkgericht onderzoek en samenwerkings-onderzoek. Dat laatste niet alleen tussen en met de verschillende disciplines van

de wetenschap, maar ook met de mensen in de praktijk. Men dient vooral na te gaan of de internationaal ontwikkelde kennis past in de praktijk in Vlaanderen. Vindt men aansluiting? Ook belangrijk is oog te hebben voor sociaaleconomische effecten en de gevolgen voor de gezondheidsongelijkheid, zoals gentrificatie. Het gebeurt dat een buurt verbetert door het aanbrengen van groen, maar dat verdringt soms de oorspronkelijke bewoners, vanwege de stijgende huur- of huizenprijs. Dat komt in termen van gezondheid dan niet ten goede aan de mensen die in die buurten wonen. Er wordt steeds meer onderzoek naar gedaan, ook internationaal, en dat zou ook zinvol zijn in Vlaanderen. Er is ook nood aan geïntegreerde aandacht voor gezondheidswinst en -risico's in relatie tot natuur.

II. Uiteenzetting door Benno Geertsma, Natuurpunt, en Wim Van Gils, diensthoofd Beleid, Natuurpunt

Wim Van Gils is verheugd dat zoveel politici belangstelling voor het onderwerp tonen. De zeer brede sectoren die met het thema groen en gezondheid bezig zijn, zijn vertegenwoordigd en de belangstelling deint steeds verder uit.

Waarom is Natuurpunt met het thema bezig? De organisatie heeft wat te bieden. Niet alleen natuurgebieden maar ook mensen. Velen zijn actief in het kader van welzijn en gezondheid, en zijn ook werkelijk bekommerd om alles wat daarrond speelt. De vereniging hoopt winst te boeken op twee terreinen en ijvert voor meer natuur en meer natuur voor iedereen. Dat moet het draagvlak voor natuur nog verbreden.

Natuurpunt gebruikt een brug als symbool. Het wil die brug uitbouwen tot een structurele brug die het mogelijk maakt beleidsmatige stappen vooruit te zetten en maatschappelijke winst te boeken. Dat kan door betere samenwerking en door te zoeken naar win-winsituaties.

Benno Geertsma licht het thema groen en gezondheid verder toe. Het begrip 'groen' dekt een brede waaier: bermen, tuinen, parken, natuurgebieden enzovoort. Elke soort groen kan zijn effecten hebben. Ook gezondheid interpreteert de vereniging breed: van sociaal tot psychische en fysieke effecten.

1. Persoonlijke verhalen

Mensen overtuigen begint vaak bij persoonlijke verhalen. De link tussen groen en gezondheid lijkt voor velen logisch maar Natuurpunt vraagt er toch graag extra aandacht voor, omdat de win-winmogelijkheden te weinig worden benut.

Een eerste verhaal begint bij Mathias, die worstelt met chronische pijn in de rug. Hij heeft een vereniging opgericht om wandelingen in de natuur te organiseren met mensen die chronische pijn ervaren. Wetenschappelijke studies hebben aangetoond dat blijven bewegen cruciaal is, ook voor mensen met chronische pijn. Een mooi natuurgebied motiveert. Hij zoekt naar toegankelijke natuurgebieden met weinig reliëf en voldoende rustpunten, en begeleidt mensen op hun weg.

Marleen maakte van haar passie haar beroep. Ze heeft een achtergrond in de psychologie en ook als natuurgids, en begeleidt mensen die op zoek zijn naar rust tijdens wandelingen in de natuur. Ze legt er associaties en gaat er het gesprek aan. Na zo'n wandeling ervaren heel wat mensen al vaak het heilzame effect. Natuurpunt zet graag meer in op zulke initiatieven.

Marcella kreeg een ongelooflijk verdriet te verwerken. Ze verloor zeer onverwacht haar echtgenoot. Haar huisarts gaf haar de raad om meer buiten te komen en zo leerde ze stoom afblazen in de natuur. Veel dokters durven dergelijk advies

nog niet te geven omdat ze de effecten te weinig onderbouwd achten, al zijn die effecten er. Natuurpunt is ervan overtuigd dat de gezondheidseffecten nog vergroot kunnen worden door het project van minister Jo Vandeurzen – Bewegen op Verwijzing – en een natuurlijke context te combineren. Ook in dat verband hoopt Natuurpunt opnieuw een brug te kunnen bouwen.

Er is tevens gevraagd aan een aantal Vlaams Parlementsleden om aan te geven wat natuur voor hen betekent. Valerie Taeldeman komt in de natuurlijke omgeving van Drongengoed tot rust, heeft er ontmoetingen en vindt er geluk. Tine Soens woont in de stad, maar trekt om te sporten de natuur in. Anderen vinden er rust in het hoofd na een dag schermpjes kijken. Veel mensen hebben na een drukke werkdag nood aan beweging in de natuur. De link tussen gezondheid en natuur lijkt heel logisch, en wordt vaak onbewust gelegd. De stelling dat men dat veel meer bewust moet inplannen, is belangrijk. Natuur als medicijn verdient meer aandacht omdat het een rol kan spelen als men de drukte in het hoofd die zovelen ervaren, wil verlichten. Volwassenen en kinderen moeten de natuur in, weer of geen weer. Het effect op de gezondheid is legio. Natuur en rust vindt Elke Van den Brandt een vanzelfsprekende combinatie. Dat is nog te weinig doorgedrongen. Natuurpunt vestigt daarop graag de aandacht.

2. Internationale beleidscontext

De Conventie voor Biologische Diversiteit stelde in 2010 een aantal doelstellingen voorop. Men stelde onder meer dat het ecosysteem niet louter in functie van fauna en flora bescherming verdient, maar ook omwille van de eigen gezondheid. Dat is vertaald in de Europese biodiversiteitsstrategie, een politiek engagement dat ertoe strekt om tegen 2020 het biodiversiteitsverlies een halt toe te roepen. Van de diensten die de natuur levert en van de gedegradeerde ecosystemen wil men 15 percent herstellen. In 2016 was er een COP over biodiversiteit en met name over het duurzame gebruik ervan in functie van welzijn. Het thema wordt jaar na jaar opgebouwd en men is tevreden dat ook de omgekeerde beweging is ingezet, met name dat ook vanuit het oogpunt van gezondheid naar natuur wordt gekeken.

3. Internationaal gezondheidsonderzoek toont het belang van natuur

Er is het rapport van de WHO of van het IEEP in opdracht van de Europese Commissie. Dat alles wordt dan vertaald naar de Europese of Nederlandse context, door de WHO of de Nederlandse Hoge Gezondheidsraad. Er zijn heel concrete tips voor het vergroenen van steden, niet voor het plezier maar voor de gezondheid. Die beweging wordt zichtbaarder: men zoekt een weg vooruit en begint bij overeenkomsten.

4. Vlaamse beleidscontext

Waaraan kan Vlaanderen zijn beleid ophangen? Cruciaal is de idee van ‘health in all policies’. Gezondheid moet aandacht krijgen in het beleidsdomein Natuur en omgekeerd. Het beleidsprincipe Natuur in je Buurt wil natuur aan iedereen kunnen aanbieden, toegankelijk en in de buurt van kwetsbare groepen, van mensen met een psychische of fysieke aandoening. Ook zij hebben er behoefte aan. Beide ankerprincipes vormen een goed fundament voor een brug. Er zijn al stappen in beide richtingen gezet, maar Natuurpunt wil dat graag versterken.

Uit het Daarom Groen-rapport van VITO en INBO, die de buitenlandse rapporten vertalen, blijkt dat 10 percent meer groen in de woonomgeving een zorgkosten-besparing oplevert van maar liefst 400 miljoen euro, berekend aan de hand van de achttien meest voorkomende ziektes en aandoeningen. VITO berekende dat het voor Vlaanderen 214 euro per jaar per inwoner inhoudt, of per hectare extra

groen die wordt gecreëerd, een zorgkostenverlaging van 10.000 euro. Investeren in groen loont, net als investeren in gezondheid. De combinatie is vuurwerk.

Het Natuurrapport 2016 van INBO gaat in op het belang van de diensten die natuur levert en heeft ook aandacht voor welzijn. In het kader van het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen zoekt men voortdurend naar een optimalisering van ruimtelijke ordening in functie van de gezondheid. Dat kan onder meer via de groennormen.

In maart 2017 legde Natuurpunt de Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin en haar voorzitter een visietekst Groen en Gezondheid voor. Daarin wordt door diverse partijen de link gelegd, die wordt onderschreven en er wordt bereidheid getoond om er actie rond te voeren. Recent advies van de Hoge Gezondheidsraad reikt een belangrijke basis aan voor nieuw beleid, vanuit een overzicht van de bestaande wetenschappelijke kennis.

Behalve het wetenschappelijke kader en het beleidskader is er ook de realiteit dat Vlaanderen dichtbevolkt is. Er is de vergrijzing en te veel mensen blijven op hun stoel zitten. De natuurlijke context zet de zittende mens aan tot meer bewegen. Mensen in woonzorgcentra komen meer buiten als de omgeving aantrekkelijker en ecologischer is ingericht, en levende dingen biedt, die veranderen met de seizoenen. Binnen de marges van de verstedelijking moet ook in die zin naar kernverdichting gezocht worden, naar het creëren van blauw-groene netwerken in functie van de gezondheid en leefbaarheid van de steden.

5. Aanpak Natuurpunt

De aanpak van Natuurpunt en de partners die men op die weg heeft gevonden, vond zijn beslag al in het rapport van 2014 'Natuur op wandelafstand'. Het aantal natuurgebieden op wandelafstand ziet men graag toenemen, ook in functie van gezondheid. In 2015 is er een inspiratiedag georganiseerd in samenwerking met minister Vandeurzen. In 2016 was er de Marktdag Natuur en Gezondheid met een panelgesprek waarop diverse politici aanwezig waren. In 2017 was er al een studiedag Groen en Gezondheid, ook ingericht met de vermelde partners. Voorts zijn nog drie netwerkmomenten opgezet, in de provincies Antwerpen en ook in West-Vlaanderen. Dat gebeurde onder meer in woonzorgcentra waar er al een positief voorbeeld is. Mensen worden betrokken bij wat er gebeurd is, hoe dat is opgebouwd en wat de effecten ervan zijn. Er beweegt volgens Natuurpunt al heel wat.

Wat moet de toekomst brengen? Natuurpunt ziet graag nog in 2017 de aanzet tot een voorstel van resolutie. Dat geeft aan dat de betrokken beleidsdomeinen meer werk willen maken van de relatie tussen natuur en gezondheid, verwoordt een engagement, en vormt meteen ook de erkenning van die link. In 2018 kan dan een nieuwe dag georganiseerd worden om het thema warm te houden. Intussen zou Natuurpunt het mooi vinden als er proefprojecten kunnen opstarten om dan in 2019 misschien wel een paragraaf aan het onderwerp te wijden in een nieuw Vlaams regeerakkoord. Men heeft er zin in en dan wordt elke ambitieuze gedachte mogelijk.

6. Breed draagvlak

Het draagvlak is ook breed. De Eurobarometer van 2015 wees al uit dat velen beseffen dat natuur belangrijk is voor de gezondheid en dat er in die zin dus veel afhankelijk is van de natuur. De visietekst is ondertekend door de verschillende aanwezige partners. Er kunnen nog heel wat logo's bij want vele organisaties zijn ermee bezig uit heel diverse hoek: recreatie, zorg of natuur. Dat draagvlak breidt derhalve uit en daarmee ook de wil. Ook verscheidene

overheidsinstanties en -instellingen buigen zich over het thema natuur en gezondheid: VIGeZ, VIPA, ANB en Sport Vlaanderen. Bovendien wordt nog heel wat onderzoek opgestart en dat kan best maximaal gebundeld worden.

7. Vragen aan het beleid

Ten eerste wil Natuurpunt de groennormen gerealiseerd zien: afstands- en oppervlaktenormen, en waarom geen grotere focus op kwetsbare bestemmingen? Dat gebeurt ten behoeve van mensen met fysieke of psychische uitdagingen, kinderen, ouderen, jongeren, woonzorgcentra, ziekenhuizen enzovoort. Meer groennormen rond dergelijke bestemmingen moeten mogelijk zijn.

De zorgsector toont zich zeer bereid tot het opstarten van natuurprojecten zoals de ecologische zorgtuinprojecten. Dat kan nog versterkt worden want ook andere organisaties zijn daarmee bezig. Proefprojecten ziet men liefst nog meer, met structurele ondersteuning en meer specifiek praktijkgericht onderzoek dat aangeeft hoe de aanleg van een rolstoelpad effect heeft op het toegankelijk maken voor en meer benutten van de natuur door mensen met een beperking. Ook mogelijke effecten op therapie kunnen worden meegenomen. Dat kan dan het beleid verder mee vorm geven.

Ten tweede blijft gezondheidspreventie essentieel. Natuur speelt daarin mogelijk een grote rol. Het budget voor gezondheidspreventie beloopt om en bij de 3 percent, wat in vergelijking met de buurlanden goed is. Afgewogen tegen de potentiële winsten wil men het debat over een eventuele verhoging van dat budget heropenen.

Ten derde wil men graag het onderzoek verder bundelen, verzamelen en stimuleren om dan met alle betrokkenen die er al rond werken tot conclusies te komen en zo effectief de brug te realiseren tussen natuur en gezondheid.

III. Uiteenzetting door Johan Lemmens, Hogeschool PXL Hasselt

Johan Lemmens onthoudt dat er nood is aan meer praktijkgericht onderzoek en samenwerkingsonderzoek. Hij verzamelt verenigingen en mensen die zeer gedreven zijn rond het thema groen en gezondheid. Er komen er alsmaar bij. Ook zij hebben ervoor geopteerd vanuit een brugfunctie te denken. Concreet blijken de vele initiatieven over Vlaanderen zeer verspreid. Niet zelden is er sprake van lokale projecten die zonder enige vorm van samenhang of structuur opereren. Dat is voor de zorgsector vrij ondoorzichtig. De expertise is er, maar de onderbouw ontbreekt nog deels. Er is evenmin een erkende opleiding voor bijvoorbeeld therapeutische begeleiding in de sector. Het beleid spitst zich te veel toe op de negatieve aspecten terwijl er ook positieve effecten te vermelden zijn.

Op 28 juni 2017 vermeldde het Belang van Limburg dat een parlementslid een vraag had gesteld over een onderzoeksrapport van de Universiteit Gent over de toestand van gedetineerden in de gevangenis (*Schriftelijke vragen* Vl.Parl. 2016-17, nr. 614, aan minister Jo Vandeurzen). Ze bleken in alarmerend slechte gezondheidstoestand te verkeren wegens overgewicht, te weinig beweging, meer eten dan de gemiddelde Vlaming en meer roken. De helft slaapt ook slecht en een kwart blijkt depressief. Een samenwerkingsakkoord is erin geslaagd om een antwoord te bieden met een reeds lopend project. De partners hebben elkaar erin gevonden en delen hun expertise.

In het gedetineerdencentrum van Wortel is er de gevangenismoestuin ’t Peike. Daaruit blijkt dat de mensen er tevreden zijn dat ze iets positief kunnen laten

groeien en het verleden even kunnen vergeten. De spreker is trots op het project. Het is gegroeid vanuit een groepsvisie en werd ook aangekaart in een krant: 'Grijze plunje, groene vingers'. Studenten ergotherapie maakten een rapport op in het kader van een stage voor hun bachelorproef. Het project is een mooi voorbeeld van praktijkgericht onderzoek en loopt nog steeds. Ook de gevangenis van Leuven toont belangstelling.

Al te vaak stopt de therapeutische impact bij woonzorgcentra en volkstuintjes met verhoogde bakken. Het is de bedoeling van het platform om mensen echt actief te betrekken en ook echte doelstellingen voorop te stellen. Die ontbreken vaak bij de therapeutische inzichten. De rondetafel beoogt samen in te zetten op natuur en groen, en op welzijn en gezondheid, maar met focus op de laatste doelstellingen en het natuuraspect als middel om het doel te bereiken.

Men heeft nooit de ambitie gehad om alles uit te vinden, en zocht inspiratie bij The Green Care Coalition, een Engels voorbeeld van samenwerking tussen verschillende organisaties. De Vlaamse partners zijn intensief beginnen te overleggen en vergaderen om tot een model te komen. Er zijn twee clusters. Er is 'nature based therapy', met focus op tuintherapie, therapeutische tuinen en de groene zorginitiatieven. De organisaties zijn daar rechtstreeks bij betrokken. De andere cluster is 'nature based activities'. In dat verband lopen er heel wat projecten zoals Samentuinen, Zorgtuinen, Schooltuinen, Warme Tuinen en Bedrijfstuinen.

'Nature based care and therapy' gaat uit van therapeutische activiteit waarbinnen onder meer ergotherapeuten een zeer waardevolle rol kunnen spelen in het licht van zorgaanbod door professionele zorgverstrekkers. Het impliceert in essentie dat natuur wordt ingeschakeld als middel om een doelstelling op het vlak van welzijn en gezondheid te bereiken. Bovendien is dat specifiek gericht op kwetsbare personen. Zo wordt gewerkt rond autisme, woonzorgcentra, kinderen met ADHD enzovoort.

De 'nature based activities' zijn al omschreven. Er is een groot verschil tussen beide invalshoeken. Het doel van de rondetafel is een platform op te zetten, en er is al aardig wat gerealiseerd. Men wil vooral ook de diverse expertises afbakenen om zo te zien hoe ze elkaar kunnen versterken en bekrachtigen. Dat blijkt dan op een studiedag zoals in 2015, waarop meer dan honderd deelnemers aanwezig waren om het te hebben over tuintherapie en kwetsbaarheid. Het blijft een nog relatief onbekend medium. Ook de studiedag over groen en gezondheid wist heel wat mensen op de been te brengen. Kennisdeling is dan de sleutelfactor. De visietekst is beschikbaar voor geïnteresseerden.

Het platform wil dat er een Steunpunt Groen en Gezondheid in het leven wordt geroepen om als aanspreekpunt te functioneren voor elke initiatiefnemer binnen de zorgsector, maar net zo goed om door te verwijzen naar partners voor concreet advies en begeleiding. Tegelijk zou het ook een kenniscentrum zijn over groen en gezondheid waar aan kennisverzameling wordt gedaan, studies worden verricht, praktijkstudies en afstudeerprojecten een plaats hebben, en van waaruit ook aan kennisverspreiding wordt gedaan. Voor proefprojecten vraagt men ondersteuning waarbij de diverse partners een actieve rol kunnen spelen en hun expertise opnieuw kunnen toepassen op de kwetsbare doelgroepen. Simplistisch voorgesteld is er een persoon met een groene zorgvraag die zich tot het steunpunt richt van waaruit een aanbod van groene zorg op maat gebeurt. De grote oproep van het platform is om samen te werken aan samenwerken.

IV. Uiteenzetting door Michiel Callens, Christelijke Mutualiteit

Michiel Callens stelt dat de klassieke WHO-definitie van gezondheid de bevordering van het fysieke, psychische en sociale welzijn behelst. Men kwam evenwel alsmaar meer tot de vaststelling dat een niet-optimale ecologische omgeving ook een factor is in het verwezenlijken van gezondheid. Het is een element van gezondheid naast het existentiële. Dat behelst immers ook zingeving en is een sleutel in de verbinding tussen realiteit en welbevinden. Een gezonde omgeving is een belangrijke opdracht voor het beleid. Het gaat verder dan de zorgsector en geldt voor 'all policies'. Het herinrichten van de omgeving speelt een belangrijke rol.

Elke Vlaming is lid van een mutualiteit, wat een voordeel is. Ziekenfondsen converteren steeds meer tot gezondheidsfondsen. De terugbetalingen verlopen vanaf 2018 meer automatisch en elektronisch. Er zijn evenwel brede contacten met de leden en het bevorderen van gezondheid is cruciaal. Onder de diverse gezondheidscomponenten is voldoende bewegen een sleutelbegrip. Met al de acties rond bewegen, is die boodschap alvast doorgedrongen.

Waarom bewegen in een groene omgeving? Studies in dat verband zeggen al heel wat, maar de praktijk toont meer. Bij jongeren die in steden wonen en leven en dus ook bewegen, is er blijkbaar geen aanleiding tot gezond gedrag en is er zelfs heel wat delinquentie. Ontleding van dat woord geeft aan dat de link met de omgeving verbroken is. Bij jongeren die bewegen in het groen ziet men dergelijk gedrag niet. Ongeacht hoeveel onderzoek er gebeurt, wijst ook de geschiedenis uit wat groen kan doen. Beethoven ging uren wandelen. Nietzsche haalde zijn inspiratie uit de natuur. De meerwaarde van bewegen in een groene omgeving is een vanzelfsprekendheid.

De invloed van groen in ziekenhuizen is ook onderzocht. Patiënten die op groen uitkijken, blijken sneller te genezen en lijden minder pijn. Er is een onderbouwing van die invloed.

Ziekenfondsen beschikken over veel data. Elk labo-onderzoek en geneesmiddel in België staat geregistreerd. De mutualiteiten werken daarom ook mee aan het GreenSpace-onderzoek. Aan de hand van de IMA-data wordt bijvoorbeeld nagegaan in hoeverre mensen die in een groene omgeving wonen minder antidepressiva nemen, en of ze gezonder zijn. Er zijn data tot op straatniveau. Zelfs inzake luchtverontreiniging komt men steeds meer bij de mutualiteiten terecht voor de koppeling van databanken. Het is geen gemakkelijk onderzoek omdat ook de financiële zekerheid en toestand van mensen die in een groene omgeving wonen een rol speelt. Dat stimuleert gezonder gedrag. Men voelt wel aan dat bewegen in een groene omgeving voor iedereen rust brengt en de gezondheid bevordert. Daarom is de Christelijke Mutualiteit met Natuurpunt medeondertekenaar van de oproep die meer bewegen in de natuur ondersteunt.

V. Vragen van de leden

Elke Van den Brandt is tevreden dat de positieve effecten van bewegen in het groen ook wetenschappelijk onderbouwd kunnen worden. Bij de opstart van de gezondheidsdoelstellingen werden doelstellingen inzake milieu en gezondheid nog weggewuifd wegens te weinig wetenschappelijke evidentie. Er zijn derhalve belangrijke stappen gezet. Er zijn concrete voorstellen: een voorstel van resolutie, een steunpunt en concrete maatregelen. Lijkt het relevant om die te bundelen in een gezondheidsdoelstelling? De toegang tot natuur, groennormen en verder onderzoek kunnen daarin opgenomen worden.

Er wordt gepleit voor meer onderzoek en tegelijk komt er een voorstel om een steunpunt op te zetten. Hoe staan de sprekers tegenover een steunpunt als antwoord op de vraag naar meer onderzoek? Zijn er andere opties?

Tine van der Vloet bevestigt haar interesse in de relatie tussen groen en gezondheid. Van Hans Keune wil ze graag horen hoe het overleg tussen het INBO en de minister verloopt. Is er een timing?

Zijn er cijfers van het aantal huisartsen dat doorverwijst naar de natuur? Werkt men met de huisartsen samen om hen er ook bewust van te maken hoe zinvol dat is?

Alles berust op bewuster omgaan met inzichten en kennis, maar de kansen worden te weinig benut. Tine van der Vloet ziet dat in alle domeinen en meent dat de discussie ook moet plaatsvinden in andere commissies. Scholen sporten al te vaak in de eigen sporthal en maken geen gebruik van een grasveld naast de school. Die link wordt te weinig gemaakt. Kan Natuurpunt iets betekenen om dat te laten evolueren?

De gevangenen in Wortel staan inderdaad te trappelen om mee te werken in de moestuin. Ze staan stipt klaar, anders mogen ze niet meewerken gedurende enkele weken. De positieve ervaringen zijn legio. Ze kunnen er weinig fout doen en vinden erkenning voor wat ze goed doen. Tine van der Vloet gelooft sterk in het project. De wandelkoeren van Merksplas bestaan alleen uit betonnen stenen. In Hoogstraten is er veel meer groen. Daar wordt veel minder agressie geregistreerd onder gevangenen omdat ze in het groen kunnen wandelen. Het verslag van die bevindingen is in redactie en gaat ook naar de minister van Justitie. Men is ermee bezig.

Cindy Franssen las het boek 'De blue zones-methode' van Dan Buettner. Acht Hans Keune dat concept realiseerbaar in een dichtbevolkt gebied als Vlaanderen?

Ze onderschrijft de stelling dat gezondheid en welzijn het doel zijn, en natuur en groen een middel om dat te bereiken. Ze beaamt dat vanuit het beleid al te vaak de negatieve effecten belicht worden en de positieve niet herkend. Positieve effecten op de gezondheid zijn perfect te kaderen in ziektepreventie, maar tegelijk mag de aandacht voor de mogelijk negatieve impact niet verslappen. Hoe ver staat het met het onderzoek in de epigenetica of naar genen die gedeeltelijk herschreven worden door omgevingsfactoren en levensstijl. Dat geeft immers vaak aanleiding tot astma en allergieën. Het is een en-enverhaal. Hoe moet men daarmee omgaan? Cindy Franssen verwijst ook naar de hormoonverstorende stoffen in het leefmilieu in relatie tot biodiversiteit. Ze zijn zo goed als niet te elimineren. Van Michiel Callens wil ze graag weten in hoeverre omgevingsfactoren incalculeerbaar zijn bij de beschikbare data in het kader van de epigenetica in het wetenschappelijk onderzoek.

Dirk de Kort merkt op dat de grote opkomst van geïnteresseerde toehoorders en parlementsleden aangeeft hoe belangrijk het thema is. In de praktijk blijkt voortdurend hoe cruciaal natuur is voor heel wat mensen. In het bijzonder merkt hij dat bij organisaties voor mensen met een handicap. Kunnen werken en in de natuur bezig zijn is onbetaalbaar. Er zijn nog meer initiatieven mogelijk, ook in andere beleidsdomeinen zoals mobiliteit. Om mensen aan te zetten tot meer bewegen, worden verplaatsingen per fiets – zeker voor het woon-werkverkeer – belangrijk. Is het geen evidente keuze om, met het oog op gezonde lucht en beweging, meer fietspaden aan te leggen door bos- en natuurgebieden in plaats van langs gewestwegen? Voorstellen in die zin botsen gemakkelijk op afwijzing. Dat strookt niet met de wens om de kwaliteit van het fietsen op te vijzelen. Het lid ziet potentieel voor samenwerking.

Wat is het belang van laanbomen? Zijn er aantoonbare effecten op de gezondheid? Ze lokken vaak de opmerking uit dat ze de problematiek van fijnstof niet bevorderen.

Johan Danen stelt dat wetenschappelijk onderzoek ondersteunt wat men al veel langer aanvoelt, maar ook dat natuur en groen een gunstig effect hebben op de subjectieve gezondheid naast de objectieve impact. De positieve effecten van natuur en groen zijn het sterkst bij welvaartsziekten, die exponentieel uitbreiden. Het loont om daarop extra in te zetten.

Het is beleidsmatig een uitdaging om de inzichten te vertalen naar beleid, en niet enkel naar preventief gezondheidsbeleid maar ook naar andere domeinen zoals bijvoorbeeld ruimtelijke ordening. De uitdaging is belangrijk en de inzichten lijken geleidelijk hun weg naar het beleid te vinden, maar er is nog een lange weg te gaan. Het is essentieel om op dezelfde nagel te blijven hameren. De beslissingen moeten leiden tot toekomstbestendig beleid.

Er is herhaaldelijk onderstreept dat er belangrijke correlaties zijn tussen natuur, groen en gezondheid, en dat blijkt ook uit onderzoek. Hoe kan men evenwel een causaal verband aantonen? Critici willen het oorzakelijke verband aangetoond zien. Denkt men dat ooit te kunnen?

De invloed van natuur en groen op de objectieve en subjectieve gezondheid van kwetsbare groepen is duidelijk het grootst. Vaak wonen en werken die mensen echter niet in de nabijheid van groen en natuur. Hoe kan men ervoor zorgen dat zij structureel meer met groen en natuur in contact komen?

Valerie Taeldeman is dankbaar voor de gedrevenheid van de sprekers en de vele projecten die al lopen. Er wordt advies gevraagd aan de Hoge Gezondheidsraad. Wanneer mag dat advies verwacht worden? Is er een timing? Er zijn vele mooie voorbeeldprojecten. Tegelijk hoort ze alom dat er een onderbouw ontbreekt. Hoe kan die beleidsmatig ingevuld worden?

Vera Jans pikt in op haar schriftelijke vraag over het gezondheidsprofiel van gedetineerden. De resultaten bleken onthutsend. Zij is overtuigd van de meerwaarde van dergelijke projecten. Bij uitbreiding geldt hetzelfde voor alle kwetsbare groepen. Groennormen in kwetsbare bestemmingen lijken vanuit welzijnsoogpunt alvast een punt om te overwegen. De vermaatschappelijking van de zorg impliceert dat voorzieningen voor mensen met een handicap, die vroeger ver weg werden gestopt midden in bos en groen, naar de samenleving worden teruggebracht. Het lid leert dat dergelijke voorziening met een paadje ook naar een park moet leiden of dat er een tuinproject in thuishoort. Het zijn nieuwe inzichten.

Bart Van Malderen oppert dat 'health is in all policies' een standaardcitaat in de commissie is: andere departementen en beleidsdomeinen moeten hun steentje bijdragen aan de oplossing van bepaalde problemen. De toepassing zoals aangebracht door de sprekers, is wel terecht. Er is stilaan ook een groot draagvlak voor een structureel en geïntegreerd beleid.

Met kwetsbare groepen moet men zich ervoor hoeden om te vraaggestuurd te werk te gaan. Als men vanuit een nood spreekt, dan klopt dat. Maar als er een expliciete vraag geformuleerd moet worden, dan komt men al snel terecht bij de mondigere groepen die dankzij hun sociaaleconomische situatie gemakkelijker toegang hebben tot groen- en natuurbeleving, en tot gezondheidswinst. Professor Sarah Willems van de Universiteit Gent waarschuwt voor een nieuwe gezondheidskloof in de samenleving waarbij de levensverwachting afhankelijk wordt van de sociaaleconomische omgeving. Ook de fysieke omgeving kan men daarbij

betrekken volgens Bart Van Malderen. Toegang tot groen en natuurbeleving wordt dan een uitdaging in het licht van levenskwaliteit en levensverwachting. Dat lijkt elementair. Bart Van Malderen ziet de term 'vraaggestuurd' liefst vervangen door 'behoeftegestuurd' wanneer natuurbeleving gestimuleerd wordt.

Dat er op diverse domeinen systematisch en gestructureerd gewerkt moet worden, lijkt vanzelfsprekend. Tegelijk moet een aantal zaken geoperationaliseerd worden. Zaken vooropstellen is mooi, maar ze moeten ook echt gerealiseerd worden. Zo wil men een aantal groennormen realiseren. Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen omvat al jaren de doelstelling om ettelijke hectaren groengebied bij te creëren. Het gaat dan wel vaak om een taakstelling bij lokale besturen maar het aantal groene RUP's is pover. Het is veel evidenter voor een lokaal bestuur om harde bestemmingen te kiezen en de winst die daarmee gepaard gaat. De winst op langere termijn wordt over het hoofd gezien. Als positief voorbeeld verwijst het lid naar Sint-Niklaas waar stadsvernieuwing ook inhoudt dat er groen in de stad wordt gebracht. Het is als speerpunt in het beleid gedefinieerd. Burgers overtuigen van groen loopt niet altijd van een leien dakje. In Kortrijk begonnen burgers een rechtszaak om een groene buffer te laten kappen omdat die het zicht zou belemmeren. Sensibilisering is nog een werkpunt.

Stedenbouwkundig en normatief is er ook nog werk. Een grote voorziening in de bijzondere jeugdzorg wil elke leefgroep letterlijk met groen omsingelen. De groene omgeving is een spontane rustgevende factor voor jongeren in een crisissituatie. Conflictmomenten worden erdoor gereduceerd en afgezwakt. Bottom-up werkt het, maar VIPA biedt geen spontante ondersteuning. Er is geen stimulans en helemaal geen push. Dat geldt ook voor andere zorgomgevingen. Ervoor zorgen dat dat algemeen ingang vindt, kan deel zijn van de groene normen.

Met de bewegingsdriehoek – wekelijks sporten en dagelijks wandelen – wordt duidelijk dat men groen nabij moet brengen. Ook dat moet derhalve tot de groennormen behoren: groene omgevingen op vastgelegde afstand van woonlocaties. Zo kunnen kleine natuurgebieden van grote waarde blijken. Ze verdienen bescherming.

Kopenhagen legt tijdelijk groen aan. Bouwprojecten worden doorgaans met steenslag genivelleerd. Die zones kunnen net zo goed een tijdelijke groene invulling krijgen. Dat is gunstig voor de fijnstofreductie en tegen opwarming in bebouwde omgevingen.

Vlaanderen is een dichtbevolkt gebied met een alsmaar toenemend ruimtebeslag. Wat er aan groene en blauwe structuren aanwezig is, dient derhalve toegankelijk te zijn. Het is storend dat Waterwegen en Zeekanaal NV van oordeel is dat wandelaars en fietsers slechts gedoogd worden op de jaagpaden langs kanalen en rivieren. Elke administratie moet er zich bewust van worden dat de beschikbare gebieden ontsloten moeten worden op respectvolle en duurzame wijze.

Er is sprake van stapsgewijze kennisopbouw en onderzoek. Er is sprake van opleidingen. Er volgen dan projecten om tot een generiek beleid te komen. Het is de juiste aanpak volgens Bart Van Malderen. Innovatie wordt doorgaans technologisch ingevuld, terwijl dat ook anders kan met maatschappelijke en economische winst.

Hans Keune vindt een Steunpunt Groen en Gezondheid een goed idee in navolging van de huidige steunpunten. Zo'n steunpunt krijgt verankering in de

gezondheidssector. De organisaties waarvoor hij werkt, stappen graag in en kunnen dat wetenschappelijk ondersteunen.

Minister Joke Schauvliege zit geregeld samen met INBO en ANB. De nood aan meer aandacht voor natuur en gezondheid is besproken en men overwoog de Hoge Gezondheidsraad om advies te vragen. Er is geen concrete timing of planning uit voortgevloeid, maar vanuit de Hoge Gezondheidsraad is er wel een initiatief genomen. Op dat traject zet men nu in.

Marleen Van den Brande, wetenschappelijk medewerkster van de Hoge Gezondheidsraad, legt uit dat Hans Keune een externe expert is met wie de raad samenwerkt. De idee om advies te vragen aan de Hoge Gezondheidsraad leidde nergens toe en daarom nam de raad zelf het initiatief om met een project te komen. Dat laat een grote inhoudelijke autonomie toe. Het thema is bijzonder ruim en het project is daarom beperkt tot 'green and blue cities' en de urbane omgeving. Er komt in eerste instantie een literatuuronderzoek om daarna een zitting te organiseren met alle stakeholders en de scope te bepalen. Dat alles moet leiden tot een ontwerptekst die na feedback van de stakeholders in een finale tekst wordt gegoten. Die tekst moet worden goedgekeurd door het college van de Hoge Gezondheidsraad waarin dertig experten zitting hebben. Een en ander zal een jaar in beslag nemen. De raad verzamelt de mensen voor de ad-hocwerkgroepen. De eerste vergadering is in november 2017 gepland.

Cijfers over het aantal doorverwijzingen door huisartsen zijn een aandachtspunt voor het departement Huisartsengeneeskunde van de Universiteit Antwerpen, dat daarvoor samenwerkt met onder andere Domus Medica. Er zitten initiatieven in de pijplijn om dat te monitoren maar er is meer onderzoek nodig. Het thema verdient meer aandacht. Daarom denkt men erover om concrete trajecten op te zetten die dat faciliteren. Dat moet op een slimme manier en in samenspraak met huisartsen worden aangepakt. Men is ermee bezig en denkt onder meer aan interviews met huisartsen en mensen in de zorgpraktijk.

Natuurpunt en de Regionale Landschappen leveren al inspanningen om schoolpleinen te vergroenen. Onderzoek om dat structureel te volgen is nodig. Dat laat toe alle informatie en inzichten te bundelen.

In hoeverre de blauwe zones te realiseren zijn in Vlaanderen vergt een overlegmodel dat niet eenvoudig wordt. Het is een belangrijke component, maar is nieuwer dan de groene ruimte in het wetenschappelijk onderzoek. Het wordt meegenomen door de Hoge Gezondheidsraad. Een eenvoudig antwoord is er niet.

Laanbomen zorgen voor een tunneleffect en bereiken misschien het omgekeerde van wat men wil. Er zijn studies ter zake. Het lijkt zinvol om context- en locatiespecifieke aandacht aan het punt te besteden. Goede opvolging is noodzakelijk om een beter gefundeerde praktijk op te bouwen.

Op de vraag over correlaties en causale verbanden is er geen simpel antwoord. Het is van belang onderzoek in dat verband op te zetten. Er zijn diverse kleine stukken bewijsmateriaal maar geen eensluidend bewijs. Het gaat erom zoveel mogelijk puzzelstukken te verzamelen en naast kwantitatief onderzoek vooral meer aandacht te besteden aan kwalitatief onderzoek. Subjectieve beleving en preferenties spelen ook.

Het idee van een consortium ter onderbouwing van het beleid sluit aan bij een steunpunt. Dat vergt financiering en organisatie. Het is positief, zeker als de geïntegreerde benadering wordt meegenomen. Dat is niet eenvoudig op te zetten en vergt slim integratiewerk, zowel van de wetenschappelijke kant als van de overheid.

Het pleidooi voor investeringen in andere dan louter technologische kennis als het om innovatie gaat, is essentieel. Het FWO moet daarop, en op beleidsrelevant onderzoek, meer de nadruk leggen.

Voor *Johan Lemmens* staat het project in de gevangenis symbool voor de operationalisering op het terrein. In Wortel hebben de diverse organisaties elkaar gevonden. Er zijn mooie opbrengsten in subjectieve en objectieve parameters. Het gaat om een kwalitatief onderzoek dat loopt en nog wordt doorgezet, maar alles valt of staat met de inzet van enkele studenten die willen participeren aan dergelijk onderzoek. Als zij er niet zijn, dan gebeurt er weinig. Er zijn twee aspecten: een penitentiair en een hulpverlenend. Die vloeien steeds meer ineen maar er is nood aan faciliterende hulp op het terrein om de effecten te realiseren. Het grootste probleem is de duurzaamheid van dergelijke projecten.

Het idee om kwetsbare groepen samen te brengen waar er op diverse gebieden opbrengsten te behalen zijn, is goed. In Reval Genk zijn mensen met psychische problemen samen geplaatst met andere kwetsbare mensen in een woonzorg-centrum. Beide doelgroepen vinden elkaar in een therapeutisch project. Dat toont aan hoezeer er nood is aan onderbouw en belegeiding, en aan coaching waarbij de doelstellingen worden vastgelegd. Het gaat niet op om lukraak iets op te zetten. Er moet expertise zijn die gedeeld wordt en onderling versterkt. Dat is ook de essentie van een steunpunt.

Er komt een onderzoek naar laanbomen en hun effecten.

De subjectieve factoren zijn enorm belangrijk, maar niet gemakkelijk te objectiveren. Men probeert dat in het kader van het gevangenisproject, maar botst op onder meer taalbarrières en psychische barrières. Concrete cijfers distilleren wordt derhalve moeilijk. Men heeft alles geprobeerd, zelfs collages maken om gevoelens weer te geven. Dat werkt maar is moeilijk in cijfers om te zetten als men spreekt van praktijkgericht kwalitatief onderzoek op het terrein.

Wim Van Gils antwoordt dat toegang tot groen een ruimtelijke kwestie is. Hij kent barrières zoals toegankelijkheid voor doelgroepen, beschikbaarheid of nabijheid. Het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen bevat een kapstok met de groennormen. Die zijn zo opgemaakt dat men naast vraaggestuurd ook behoeftegestuurd kan werken.

De gedachte om naast de groene doelen ook een gezondheidsdoel beleidsmatig te koppelen, is prikkelend. Dat kan een mooie joint venture worden maar de realisatie van beleidsdoelstellingen voor ruimtelijke ordening blijkt steeds weer een hinderpaal. Er zijn al geruime tijd mooie doelstellingen, maar het blijft wroeten op het terrein. Dat het moeilijk is om fietspaden aan te leggen, is te wijten aan de late start die daarmee is genomen. De context is niet gemakkelijk. Dat oplossen vergt multisectorale inzet. Monosectoraal loopt men vast. De projecten die doorgaan, bieden een meerwaarde voor verschillende sectoren en beantwoorden aan verschillende maatschappelijke vraagstukken. Ook voor het realiseren van groennormen zou men in eerste instantie de behoefte en de winst voor de gezondheidssector kunnen inschatten. Dan kan men bekijken of men dat kan samenbrengen om er zo een beter project van te maken.

Er zijn heel wat proefprojecten met ad-hocfinanciering dankzij enthousiaste mensen. Als natuurbeheerder ondervindt Natuurpunt dat, als zij de toegankelijk-heid van natuurgebieden willen verhogen voor specifieke doelgroepen, er wel kapstokken voorhanden zijn in het natuurbeleid, maar die kunnen beter. Zo is een rolstoelpad aanleggen in een natuurgebied niet voor de hand liggend. Vaak wordt het gefinancierd met benefietavonden of giften. Dat is goed maar geen beleid. Er zijn openingen. Door de gezondheidsfactor in rekening te brengen, kan

erover nagedacht worden om ook investeringen mogelijk te maken die toelaten de beoogde winsten te boeken. Dat is de noodzakelijke structurele stap.

Michiel Callens legt de link met de gezondheidsdoelstelling, wat hij een goed idee vindt. Men vraagt naar wetenschappelijke onderbouwing. In die zin hoopt de spreker dat de Hoge Gezondheidsraad elementen kan aanreiken om dat mee op te nemen. Over bewegen als gezondheidsdoelstelling is er weinig discussie, maar de link met de groene omgeving om extra effecten te genereren is minder eenvoudig. Met een extra aanbeveling kan dat heel concreet gemaakt worden voor de burger.

De huisartsen hebben een systeem van bijscholingen die ze moeten volgen. Dat is nog te zeer louter medisch-wetenschappelijk gericht. Om wat voorligt in te bouwen, is een goed opgebouwd pakket nodig. De mutualiteit zit mee in het RIZIV en kan dat zeker mee ondersteunen.

Er is de hygiënetheorie die stelt dat kinderen die opgroeien op een hoeve, in de koestal en het vuil veel minder geplaagd worden door astma of allergieën dan kinderen die in een keurig en dagelijks schoongemaakt appartement wonen. Hun immuunsysteem krijgt onvoldoende prikkels. Daar zit een link met epigenetica. Dat kan worden aangetoond, maar het probleem is dat weinig mensen belang hebben bij investeringen in dergelijk onderzoek. Er vloeit geen productie van medicatie die winst oplevert uit voort. Financiering vinden is derhalve moeilijk.

Er is onderzoek naar wat een half uur stappen hormonaal teweegbrengt. Hoeveel endorfines komen er vrij? Het effect van een halfuur bewegen is vergelijkbaar met één kalmeringspil. Men kan de effecten van bewegen in het groen monitoren en vergelijken met bewegen in de stad. Technologisch kan het. Er volgt een grote evolutie in het onderzoek, met betere resultaten. Daarop wachten is zinloos. Iedereen ervaart de effecten van beweging in het groen. Daarbovenop vormen die groene gebieden doorgaans ook stiltezones. In Japan betalen de ziekenfondsen al stiltekuren terug.

Ook de inrichting en ontsluiting van steden is cruciaal. Het is niet te vatten dat Brussel berken plant. Dat is een probleem voor wie aan een pollenallergie lijdt. Zeker in steden moet daarover beter worden nagedacht. De link met gezondheid moet worden gemaakt. Laanbomen moet men vooral niet tegen elkaar aan laten groeien, zodat fijnstof wel nog weg kan. Er zijn ook bomen die fijnstof opnemen. Het gaat er derhalve om op de juiste manier de wetenschappelijke aan de praktische kennis te koppelen.

Benno Geertsma vermeldt dat Nederland al een vademecum heeft over gezondheidsgroen. De diverse effecten worden aan bepaalde soorten groen gekoppeld. Er wordt in de omliggende landen al over nagedacht, maar de kennis moet nog worden binnengehaald.

Integratie van natuur in gezondheidsdoelstellingen is een goede zaak. Hij had overleg met het Agentschap Zorg en Gezondheid en VIGeZ maar de opmaak van de doelstellingen gebeurt nog niet participatief met de natuursector. Men is er welkom, maar het werkt nog niet actief zo. Alles ligt vast voor zes jaar, maar men kan makkelijk de links al leggen, bijvoorbeeld tussen voeding en beweging, en natuur aan de andere kant.

Een steunpunt is een antwoord op de vraag naar meer onderzoek. Wetenschappelijke kennis moet beter gebundeld worden. Om de wetenschappelijke hiaten in te vullen moet vooral gewerkt worden aan het praktijkgerichte onderzoek. Die zijn gekoppeld aan proefprojecten. Heel concreet wil men het metaonderzoek koppelen aan concrete proefprojecten zodat men effecten kan meten voor,

tijdens en na. Zo raken de hiaten ingevuld. Het is vooralsnog de bedoeling aan de hand van metaonderzoek het belang van natuur voor gezondheid te laten erkennen. Dat is nog te weinig gebeurd. Deze hoorzitting is een positieve stap.

Er zijn geen cijfers over doorverwijzing naar natuur, maar er is het project 'Licht op groen' in de provincie Antwerpen, met de afdeling Huisartsengeneeskunde en de huisartsenvereniging Domus Medica. Dat project zal meer kennis opleveren. De overtuiging van het natuuraspect is er al bij sommigen, en dat wordt zo verder opgebouwd.

Scholen benutten kansen door projecten zoals 'Pimp je speelplaats'. De vraag naar een groene speelplaats blijkt veel hoger dan het aanbod. Sommige projecten lopen ook door in bijvoorbeeld woonzorgcentra of ziekenhuizen. Ook daar is er vraag naar vergroening. Dan is er iemand nodig die ecologisch onderlegd voor advies en planning instaat. Het lijkt een mooi plan voor een nieuwe campagne en om zo te overtuigen en te voorzien in structurele begeleiding van vergroening op basis van de eigen doelgroepen.

Kwetsbare groepen in contact brengen met natuur blijft moeilijk, maar het werkt, zoals diverse tuinenprojecten uitwijzen. Het lukt met jongeren, ouderen, asielzoekers enzovoort. Men gelooft in het aanspreken en samenbrengen van diverse groepen. In Limburg is er een samenwerkingsverband met de vereniging van anderstalige nieuwkomers. In West-Vlaanderen trekt men met asielzoekers geregeld de natuur in om aan natuurbeheer te doen of om te wandelen. Het is een succesvolle dagbesteding. Op verscheidene plaatsen werken mensen met een mentale beperking in natuurgebieden. De links zijn er maar de stempel dat natuur goed is voor de gezondheid ontbreekt nog. Het doel is om al de activiteiten en doelen meer aan elkaar te koppelen en dat zo kenbaar te maken.

Weggestoken zorgverlening moet opnieuw worden opengemaakt. Hij refereert aan het project Alverberg in Dilbeek, waar naast een centrum voor mensen met een zware mentale beperking een rolstoelpad is aangelegd. Het gebied is opengesteld voor de doelgroep en de buurt. Men leert elkaar kennen. In Dessel is de tuin van een woonzorgcentrum ecologisch aangelegd en het pad erdoor is ook voor de buurt opengesteld. Het openstellen van eigen terrein en natuur biedt extra kansen om aan kwetsbare bestemmingen te werken. Mensen worden daardoor aangetrokken door het centrum. Er is leven, natuur en beweging.

Johan Danen stelt tegenover de beweging van voorzieningen die uit het groen worden gehaald en naar de steden trekken vast dat het omgekeerde ook gebeurt. Ziekenhuizen worden weer meer perifeer ingeplant. Hij stelt zich daarbij ernstige vragen. Er hoeft met name geen tegenstelling te zijn tussen stedelijke inplanting en groenvoorziening. In de stad zijn groene longen mogelijk. Een combinatie is haalbaar. Hij pleit voor een meer stedelijke inbedding van voorzieningen waar veel mensen verblijven of komen.

Bart Van Malderen stipt aan dat er ook mooie voorbeelden zijn van voorzieningen waar muren gesloopt worden en buurten er zo een park bij krijgen.

Bart VAN MALDEREN,
voorzitter

Cindy FRANSSEN,
verslaggever

Gebruikte afkortingen

ADHD	attention deficit hyperactivity disorder
ANB	Agentschap voor Natuur en Bos
Belspo	Belgian Federal Science Policy Office
COP	Conferentie van de Partijen
EU	Europese Unie
FWO	Fonds Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen
GRESP-HEALTH	Impact of green and blue spaces on specific morbidity and mortality in Belgium
IEEP	Institute for European Environmental Policy
IMA	Intermutualistisch Agentschap
INBO	Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
RIZIV	Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering
RUP	ruimtelijk uitvoeringsplan
UNEP	United Nations Environment Programme
VIGeZ	Vlaams Instituut Gezond Leven
VIPA	Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden
VITO	Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek
VN	Verenigde Naties
WHO	World Health Organization